

В. М. Желіховський: Навч. посібник. – К.: КНТ, 2006. – 280 с.

5. Жайворонок В. Українська етнолінгвістика. Нариси / В. Жайворонок. – К.: Довіра, 2007. – 262 с.

6. Тетерич О. М. Етнопсихологія українців: мовний аспект / О. М. Тетерич // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2012. – № 51. – С. 142-149.

7. Куришко Д. Пристрасті навколо закону про мови: чи є загроза українській мові / Д. Куришко // [Електронний документ] Новини 24.05.012. – Режим доступу: news.tochka.net/

8. Вадим Колесніченко: “Насильно мову ніхто любити не змусить”: виступ В. Колесніченка на засіданні Медіа-клубу “На власний погляд” / [Електронний документ] Донецчина: Громадсько-політична обласна газета. – Режим доступу: <http://donetshina.ucoz.org/>

9. Володимир Яворівський: “Чим небезпечний законопроект про двомовність? Новий законопроект Ківалова-Колесніченка “Про засади мовної політики в Україні” трохи замаскували.”: Інтерв’ю інтернет-виданню Газета // [Електронний документ] - Режим доступу: <http://gazeta.ua/discuss/11/chim-nebezpechnij-zakonoproekt-pro-dvomovnist>

10. Пояснювальна записка до проекту Закону України “Про функціонування української мови як державної та порядок застосування інших мов в Україні” 1233 від 10.01.2013 // [Електронний документ] Верховна Рада України: офіційний веб-портал. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45410

11. Костриця Н. М. Мова – універсальний феномен буття і свідомості української нації / Н. М. Костриця // Вісн. Черкаського нац. ун-ту ім. Б. Хмельницького. – Сер.: Педагогічні науки. – 2011. – Вип. 203. – Ч. 1. – С. 94-98.

Otreshko V., candidate of pedagogical sciences, associate professor, doctoral, National pedagogical university the name of M. P. Drahomanov (Ukraine, Kyiv), gileya.org.ua@gmail.com

Informative safety in the context of language priorities of Ukrainian creation of the state

In the article the question of informative safety is examined in the context of making of priorities of public language policy of Ukraine.

Keywords: *informative safety, language, language policy, creation of the state.*

Отрешко В., кандидат педагогических наук, доцент, докторант, Национальный педагогический университет им. М. П. Драгоманова (Украина, Киев), gileya.org.ua@gmail.com

Информационная безопасность в контексте языковых приоритетов создания украинского государства

В статье рассматривается вопрос информационной безопасности в контексте выработки приоритетов государственной языковой политики Украины.

Ключевые слова: *информационная безопасность, язык, языковая политика, создание государства.*

* * *

УДК 141.7:316.6

Гангал А. В.

заступник начальника факультету,
Військовий інститут телекомунікацій і інформатизації
Державного університету телекомунікацій
(Україна, Київ), gileya.org.ua@gmail.com

ІНТЕРІОРИЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНИХ НОРМ ЯК СКЛАДОВА СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ І УМОВА УСПІШНОСТІ ЇЇ ВИЗНАННЯ

Проаналізовано складну взаємозалежність процесів соціалізації, соціальної адаптації та інтеріоризації. Запропоновано доповнити традиційний підхід до цієї проблематики з позицій теорії соціальної дії, виходячи з позицій теорії соціальної комунікації. Важливе значення набуває розуміння інтеріоризації соціальних норм та її критична залежність від процедур визнання.

Ключові слова: *інтеріоризація, соціалізація, соціальна адаптація, соціальні норми, соціальні цінності, визнання, особистість.*

Інтеріоризація – процес включення соціальних норм і цінностей до внутрішнього світу людини, тобто заміни зовнішніх санкцій самоконтролем. Можна вважати, що

на цьому етапі кількісне накопичення прийнятих індивідом норм, засвоєних ним цінностей переходить у нову якість, що виявляється у зміні поведінки людини під впливом змін у структурі особистості. Інтеріоризація є свідченням успішної соціальної адаптації індивіда. Показниками неуспішної адаптації є незадоволеність людини соціальним середовищем, до якого вона інтегрується, бажання вийти за його межі, а також її поведінка, що відхиляється від норм, вимог даного середовища.

В сучасному світі, коли на людину накопчується вал знань, коли вона постійно зіштовхується з різними системами цінностей, процес підтримання власної картини світу вимагає наявності умов для все більш оперативної, динамічної її корекції без втрати самого себе.

Сучасний стан проблем ефективності української освіти відображає протиріччя між зростаючими вимогами суспільства до моральності та інтелекту людини та фактичним рівнем освіченості випускників вузів. За таких умов принципового значення набуває пошук нових підходів до підвищення ефективності навчально-виховного процесу з орієнтацією його на якісні зміни.

Сьогодніні випускники середніх шкіл мають слабку теоретичну підготовку. Відбулася розбалансованість рівнів освіти. У зв'язку з цим перед вищою школою існує проблема адаптації випускників середніх шкіл до програм фундаментальних дисциплін вищої освітньої системи. Це достатньо складне завдання, яке доводиться вирішувати педагогічним колективам ВНЗ. Але, на жаль, у науковому середовищі вищих навчальних закладів системно це питання не обговорюється. Разом з тим, моніторинг якості підготовки студентів першого курсу показав її низький рівень. В зв'язку з цим надзвичайно актуальним та цікавим у науковому сенсі є вивчення співвідношення того, що надається студентству, з тим, що надходить до них із-зовні, тобто інтеріоризує, зокрема у студентів вищих навчальних закладів.

Однією з проблем цього процесу є співвідношення соціальної адаптації студентів до умов навчання у вищих закладах освіти з супутніми процесами інтеріоризації освітніх норм у цих студентів.

Однією з проблем цього процесу є: з одного боку – співвідношення соціальної адаптації студентів до умов навчання у вищих навчальних закладах, з іншого – супутні процеси інтеріоризації освітніх норм безпосередньо цими студентами. Йдеться про те, що соціальну адаптацію нерідко розглядають як процес переважно зумовлений лише зовнішніми чинниками [1] – тобто достатньо забезпечити необхідні навчальні матеріали, методичну та матеріальну базу і студенти неминуче будуть засвоювати навчальний матеріал. Навіть роль педагога у цьому процесі намагаються максимально зменшити, збільшуючи частку самостійної роботи студента і максимально наближаючи освітній процес до стандартів дистанційного навчання. Мовляв, у майбутньому студенти будуть слухати лекції кращих професорів світу у записі за допомогою Інтернету і засвоювати знання за допомогою цієї та близьких до неї методик. Таким чином, нібито має значно спроститись, і значною мірою саме за рахунок її стандартизації,

ситуація адаптації студентів до умов навчання. Навчись користуватися Інтернетом – і ти вже готовий студент! Водночас, таке розуміння соціальної адаптації не враховує належним чином важливої складової процесу соціальної адаптації – а саме того, що вона включає в себе також процеси інтеріоризації, тобто міри засвоєння студентами того, що надходить до них із-зовні. А це не просто інформація, але передусім – певні соціальні норми і цінності, на основі яких студент і засвоює інформацію. Так от саме цей аспект якраз, як правило і втрачається або значно звужується при Інтернет-навчанні, що значно ускладнює повноцінну і якісну соціальну адаптацію студента до умов навчання. А це має своїм неминучим наслідком також і значні втрати при засвоєнні ним навчального матеріалу.

У цій статті буде здійснено спробу проаналізувати переваги і недоліки тієї системи соціальної адаптації студентства до умов навчання у ВНЗ, як вона склалася в українській системі вищої освіти на даний час. Акцент при цьому буде здійснено на аналізі можливого регулювання співвідношення того, що надається студентству: знання, навички, вміння і все, що транслюється освітою для набуття соціального досвіду, з тим, що студентство засвоює – інтеріоризує.

До певної міри питання інтеріоризації є вже традиційним для вітчизняної філософської науки. Так, профільний філософський словник традиційно подає термін “інтеріоризація” як філософський – як у виданні 1986 року [5], так і у сучасному виданні [4]. Однак, зміст статті, присвяченої інтеріоризації, у новому виданні порівняно з попереднім змінився незначно, зокрема вилучено спрощене розуміння інтеріоризації як жорсткого підпорядкування внутрішніх процесів у свідомості особистості зовнішнім. Суть питання при цьому розглядається у обох словниках класично – інтеріоризацію тлумачать як “перехід із-зовні всередину. Термін стосується процесу формування внутрішніх структур людської психіки під впливом зовнішніх чинників соціальної дійсності” [4, с. 247]. Важливий акцент у новому виданні автори роблять на значущості “міжіндивідуальних стосунків для формування структур індивідуального та колективного підсвідомого”, як це наголошує психоаналіз. На нашу думку, інтеріоризація стосується значно ширшого кола проблем, ніж це зауважує психоаналіз чи взагалі психологічна наука. Однак, дійсно, засвоєння індивідами соціального досвіду, напрацьованого у суспільстві раніше здійснюється саме у міжіндивідуальних стосунках – у випадку навчання це, передусім, стосунки студента і викладача.

Таким чином, головний стратегічний напрям розвитку вищої освіти лежить в площині вирішення проблем розвитку особистості студента та викладача, технологізації під таким кутом зору цього процесу та прискоренні адаптаційних можливостей суб’єктів навчання за рахунок удосконалення інтеріоризації ними освітніх норм і цінностей. Спочатку потрібно розглянути, яким чином інтеріоризація сприяє здійсненню соціальної адаптації і, з цієї точки зору, може розглядатися як складова останньої.

Міждисциплінарність дослідження соціальної адаптації значною мірою обумовлена тим, що відповідні процеси відбуваються на різних рівнях

соціальних відносин: внутріособистісні процеси; процеси між особистістю і групою; процеси, які викликають зміни у внутрішній структурі і формах організації групи; процеси, що призводять до зміни у всьому суспільстві. Варто відзначити, що процеси інтеріоризації прийнято розглядати як внутрішньоособистісні процеси, однак і взаємодія індивіда з групою і зміни у внутрішній структурі, і формах організації групи, і процеси, що призводять до зміни в усьому суспільстві, критично залежать від успішної інтеріоризації соціальних норм індивідом – якщо не якимось конкретним, то, у всякому разі, тими з них, хто бере участь у цих процесах. У зв’язку з різноманітністю процесів проходження соціальної адаптації розширюється коло пізнання сутності поняття соціальної адаптації. Соціальна адаптація складається з двох взаємопов’язаних елементів: соціальна адаптація як постійний процес активного пристосування індивіда до умов соціального середовища; соціальна адаптація як результат активного пристосування індивіда до умов соціального середовища. І в тому, і в іншому випадку соціальна адаптація включає в себе інтеріоризацію – відповідно, як процес і результат. Співвідношення цих елементів визначає характер поведінки студента, залежить від мети і ціннісних орієнтацій, можливостей їх досягнення в соціальному середовищі.

Враховуючи вище зазначене, важливо виявити співвідношення понять “соціальна адаптація”, “інтеріоризація” і “соціалізація”. Дослідники проблеми адаптації особистості по-різному оцінюють взаємозв’язок, співвідношення, залежність, понятійні категорії процесів адаптації, інтеріоризації та соціалізації особистості. Більшість авторів однак в одному: ці процеси безсумнівно взаємопов’язані, впливають певним чином один на одного і знаходяться в певній взаємодії.

Спочатку розглянемо взаємозв’язок адаптації та соціалізації. Так, І.А. Мілославова і Н.М. Лукашевич вважають, що соціальна адаптація – це лише частина або момент соціалізації [6; 8]. Протилежна позиція, тобто розуміння адаптації як більш широкого поняття, ніж соціалізація, властива насамперед авторам, що розглядає адаптацію як сутність і субстанцію життя, яка на рівні адаптації людини здійснюється за допомогою двох програм наслідування: біологічної та соціальної. Представники цієї групи вважають, що більш глибоким соціальним процесом є адаптація, а соціалізація є формою адаптації, її частиною. Наприклад, Т.Шибутані вважає, що хоча соціалізація часто розглядається як постійне накопичення навичок, краще розглядати її як безперервну адаптацію живого організму до його оточення [10].

Своєрідним науковим симбіозом соціалізації та адаптації є поняття “соціальної адаптації”. Проаналізувавши наукові праці вчених з проблем адаптації, ми визначаємо поняття соціальної адаптації як процес і результат активного пристосування особистості до умов нового соціального середовища або нової соціальної ситуації, що виражається в засвоєнні норм, що діють в суспільстві, в оволодінні відповідними формами і засобами діяльності. Як бачимо, інтеріоризація норм, цінностей і всього соціального досвіду є не просто складовою, а основною

умовою успішності соціальної адаптації – у всякому разі, стосовно індивідів.

Відповідно, якщо метою соціальної адаптації студентів–першокурсників до умов навчання у вищому навчальному закладі є включення в навчально–виховний процес, освоєння соціальних норм і правил успішного навчання у вищому навчальному закладі, отримання нових знань і умінь для успішного виявлення та розвитку власного інтелектуального і духовного потенціалу, то інтеріоризація цих норм, правил, знань і умінь є основною умовою успішності соціальної адаптації студентів.

Визначення сутності адаптації, її структури, механізмів здійснення дозволило зробити висновок, що процесом адаптації можна і потрібно управляти. Оскільки соціальна адаптація є способом взаємодії студента і соціального середовища, в процесі якої кожна з цих систем знаходиться у діалектичній залежності, тобто здатна і може обмінюватись ролями суб'єкта та об'єкта, то ефективність управління процесом адаптації студентів до навчання у вищих навчальних закладах та регулювання відповідних процесів інтеріоризації залежить: від різноманітності засобів передачі інформації про соціальне середовище; способів встановлення з соціальним середовищем позитивних зв'язків. Хоча адаптацію та інтеріоризацію можна розглядати і як об'єкт управління (діагностування, прогнозування, планування, регулювання, контроль), вони все ж є насамперед соціально–педагогічним явищем, і без врахування цього аспекту, ефективно управління ними неможливе.

Таким чином, накопичений сучасною наукою матеріал породжує необхідність інтегрального міждисциплінарного підходу до аналізу інтеріоризації з метою отримання більш повного і точного знання про цей феномен. Такий інтегральний підхід завжди буде контекстуальним, проте деякі загальні його параметри визначити можна і потрібно, а саме – на основі соціально–філософського аналізу феномена інтеріоризації. Тобто, ми прагнемо з'ясувати: специфіку психологічного, соціально–психологічного та соціологічного розуміння інтеріоризації; механізмів її функціонування і розвитку; уточнити філософську концептуалізацію цього феномена і розкрити філософське значення інтеріоризації особистістю соціальних норм. Тема настільки складна і багатогранна, що ми не претендуємо на її всебічне розкриття, однак вважаємо, що наш теоретичний внесок сприятиме виходу на системно–інтеграційну філософську концепцію інтеріоризації, в якій необхідно насамперед визначити науково обґрунтовані цілі управління відповідним процесам.

Інтеріоризацію ми спробуємо дослідити на основі пошуку шляхів узгодження теоретичних і методологічних можливостей теорії соціальної дії і теорії соціальної комунікації. Таке узгодження завжди конкретне і визначається специфікою умов соціальної дії та комунікації. Ми спробуємо окреслити ці умови в загальних рисах, а також виявити їх універсальні параметри, з філософської точки зору.

Традиційно всі питання інтеріоризації обертаються навколо людини як суб'єкта, тоді як мало уваги приділяється тому факту, що здійснення процесу

комунікації (зокрема, при передачі соціального досвіду) зумовлює успішність інтеріоризації, так і сама інтеріоризація являється необхідною передумовою самовідтворення соціальної комунікації – саме це є основною метою інтеріоризації з системної точки зору, а не те, що відбувається з якимось окремим суб'єктом. Суб'єкт може бути функціонально еквівалентно замінений іншим суб'єктом, проте правила здійснення комунікації повинні залишитися стійкими – саме такий сенс інтеріоризації з системної точки зору. Чи означає це, що особистість є лише своєрідним засобом, матеріалом для соціальної комунікації? І так, і ні. Адже людина, нехай і у вигляді винятку, але також може бути джерелом змін таких правил здійснення комунікації – якщо ці зміни приймають інші її учасники. Тут людина виступає як стимул інтеріоризації інших учасників комунікації, хоча зазвичай, з точки зору теорії суб'єктивності, людина аж ніяк не є суб'єктом інтеріоризації, але на 99% є її об'єктом, а справжнім “суб'єктом” інтеріоризації виступає соціальна комунікація, точніше її вимоги щодо конкретних людей, як учасників процесу соціальної комунікації.

Це вкрай важливо для правильного розуміння положень теорії взаємозалежності соціальної дії та інтеріоризації. Так, відповідно до цієї теорії, найважливішою умовою успішності інтеріоризації є оптимальне поєднання адаптивної та адаптуючої діяльності людини або групи, що варіюється залежно від конкретних ситуацій, або, інакше кажучи, правильне визначення того, як, наскільки і в усьому чи можлива й необхідна адаптація [7, с. 7]. Основою цього процесу тоді є творча діяльність, безперервний змістовний обмін з соціальним середовищем, який сприяє якісному оновленню – цього середовища, людини, групи, переходу їх на більш високий рівень. У процесі інтеріоризації під таким кутом зору відбувається: з одного боку – створення умов для засвоєння норм і цінностей соціальної взаємодії суб'єктом адаптації; з іншого – здійснюється зміна, перетворення соціального середовища відповідно до потреб і особливостей об'єкта адаптації.

Все вищезазначене в попередньому абзаці, що стосується теорії соціальної дії, не тільки не відповідає дійсності, що стосується соціальної адаптації і, відповідно, інтеріоризації, а й безпосередньо виключає їх успішне здійснення. Дійсно, якщо соціальну адаптацію та інтеріоризацію розглядати як творчу діяльність її учасників, тоді ці процеси непомітно перетворюються на хаотичну міжсуб'єктну взаємодію з невідомим результатом, в кращому випадку – як у відомій байці про лебедя, рака і щуку – з результатом взаємного виключення будь–яких взаємних дій. Адже кожен з учасників такого процесу своєю творчістю створює несподівані перешкоди для діяльності інших. Творчість тут припустима лише в мінімальних дозах, інакше неможливими будуть не тільки, адаптація та інтеріоризація, але й сама комунікація.

Комунікативну природу інтеріоризації намагається певною мірою концептуалізувати соціальна психологія. Так, загальна психологія вивчає інтеріоризацію з позицій закономірностей функціонування і розвитку людської психіки, механізмів опосередкування, відношення людини до зовнішнього світу. Соціальна

психологія проводить аналіз інтеріоризації, як психічного регулятора процесу соціальної взаємодії, тобто психічних умов за допомогою яких здійснюється комунікація, при цьому вивчаючи, яким чином психологічно реалізується: взаємодія, взаємозалежність та взаємозв'язки особистостей, груп; відношення до себе, один до одного та до навколишньої дійсності.

Соціологія – на протизагу психології вивчає суспільство як би зсередини, описуючи його структуру, в свою чергу розглядаючи інтеріоризацію, як чинник, яким соціальні суб'єкти будь-якого соціального статусу “відповідають” на впливи соціального оточення. Втім, за нашим переконанням, психологія також здатна концептуалізувати соціальну комунікацію, але тільки в контексті проблематики власне комунікативних дисциплін, таких як соціальна психологія і соціологія.

Отже, саме взаємодія наук, досягнення компаративності результатів наукових досліджень дозволяє вийти на системно-інтеграційну концепцію інтеріоризації, необхідну, зокрема, для визначення науково-обґрунтованих, найбільш ефективних способів і заходів цілеспрямованого управління процесами інтеріоризації. Методологічною та світоглядною базою для таких компаративних досліджень може виступати саме соціальна філософія, яка дає можливість порівнювати і частково суміщати теорію соціальної дії та теорії комунікації.

Найкращим чином взаємозалежність соціальних дій і соціальної комунікації при інтеріоризації соціальних норм можна досліджувати, звертаючись до феномену визнання. Здійснюючи огляд загального розуміння поняття визнання, ми будемо супутньо аналізувати роль інтеріоризації в його здійсненні, маючи на увазі і власну мету, яка акцентує зворотний зв'язок – роль визнання в забезпеченні успішності інтеріоризації особистістю певних соціальних норм.

В основі функціонування будь-якого суспільства закладений феномен визнання. Визнання, згідно з Вебером, – “психологічно обумовлена особиста схильність індивіда, що виникає на основі захоплення або потреби та очікування; ґрунтується на вірі” [2, с. 184]. Саме ж визнання є об'єктом дослідження не тільки для психології, але і для філософії. Це проявляється насамперед у розумінні сутності і природи цього явища; в характеристиці ставлення індивіда до об'єкта, який підлягає визнанню.

У роботі Акселя Хоннета “Recognition and Power” виділяється три особливості визнання. Це ідентифікація (“identification”), визнання як підтвердження (“acknowledgement”) і власне “визнання” (“recognition”).

“Ідентифікація виступає як прояв визнання, в сенсі того, що щось може бути визнано” [12, с. 35]. Вона виражається в кількісному, якісному і загальному аспектах. Так, щось може розумітися: як індивідуальна субстанція, тобто сама по собі; як субстанція, яка має деякі особливі риси; або як субстанція, яка відноситься до інших матеріальних або не матеріальних ресурсів. Цей аспект визнання щодо осіб має два прояви – зовнішнє і само-визнання (“external and self-indetification”).

“Визнання в якості підтвердження визначається як таке, в рамках якого може бути визнано щось “нормативно існуюче” [12, с. 35]. Таким чином, ми

визнаємо норми, установки, правила, або вимоги – як щось вагоме; аргументи (“reasons”) – як ті, які приносять користь; значення – як щось справжнє (“genuine”) і т.д.

І власне “визнання” чи визнання у вузькому сенсі слова полягає в наступному: “Тоді, коли щось може бути ідентифіковано, і в той же час, коли тільки нормативно існуюче може бути визнано (підтверджено), в цьому сенсі слова проявляється власне “визнання”, в якому тільки людина (або група людей) можуть бути визнаними” [12, с. 36].

Таким чином, ми бачимо, що виділяють як визнання норм, правових приписів, так і визнання людиною самої себе, визнання авторитетів конкретних осіб, або групи таких осіб тощо. Для наших цілей дослідження інтеріоризації соціальних норм, очевидно, найбільш важливою є остання різновид визнання. Однак, два перших різновиди вносять розуміння тих передумов, без яких неможлива успішна інтеріоризація.

Визнання норм, згідно Юргену Габермасу, виступає одним з головних аспектів існування людей в соціумі. “Коли оратор і слухач фронтально домовляються один з одним щодо чогось у світі, вони знаходяться в межах горизонтів спільного для них життєвого світу...”. І далі: “Життєвий світ створює горизонт і одночасно пропонує запас культурних самоочевидностей, з яких учасники комунікації беруть для своїх інтерпретивних потреб консенсуально узгоджені зразки тлумачень. Солідарність груп щодо цінностей та компетенцій у суспільних індивідів досягається в інтегрованих групах завдяки фоновим, культурно успадкованим припущенням, які відносяться до структурних компонентів життєвого світу” [3, с. 290].

Для Габермаса основою, яка служить сполучною ланкою в суспільстві, виступає комунікативна дія, “вона розглядається як медіум, через який множитьс я цілісність життєвого світу ... Учасники інтеракції постають тут ініціаторами, які опановують ситуацією не лише завдяки традиціям, в яких вони знаходяться, солідаризованим групам, до яких вони належать, і процесам соціалізації, в яких вони формуються, а за допомогою відповідальних за наслідки дій. Життєвий світ репродукує себе по мірі того, як виконуються наступні три функції, що здійснюються поза перспективи акторів: прогресивний рух культурних традицій, інтеграція груп щодо норм і цінностей і соціалізація нових поколінь” [3, с. 292].

Завдяки визнанню усталених норм, цінностей, правил, відбувається інтеграція людей в умовах того соціального середовища, в якому знаходяться ці індивіди. Цей вид визнання допомагає адаптуватися особистості в рамках певних соціальних традицій і переконань, а на основі успішної інтеріоризації відтворювати належну поведінку, яка буде прийнятна для цього суспільства. Таким чином, справжній прояв визнання задає норму, або певний еквівалент в поведінці індивідів.

Визнання інших осіб можна розглядати в різних площинах: як у горизонтальному вимірі (визнання індивідами один одного, в межах однієї соціальної ієрархічної групи), так і у вертикальному (визнання когось, що знаходиться вище в соціальній ієрархії).

Горизонтальний вимір цього явища передбачає взаємодію осіб, їх взаєморозуміння. Згідно Габермасу, в першу чергу це проявляється в комунікації, яка створюється на умовах кооперації. “У парадигмі взаєморозуміння базової стає перформативна установка учасників інтеракції, які координують свої плани дій в ході досягнення згоди про щось у світі. Тоді як Я (Ego) виконує мовну дію і Інший займає відносно нього певну позицію, ці обидві сторони вступають в певні міжособистісні відносини” [3, с. 289]. Таким чином, визнання відіграє важливу роль у формуванні та існуванні різних соціальних груп, класів, і, як наслідок, суспільства в цілому. Для нас важливо те, що вертикальне і горизонтальне вимірювання визнання пояснює напрямки створення умов для успішної інтеріоризації, тобто для управління нею.

Інший класик соціологічної думки, Аксель Хоннет, виділяє три форми визнання, які відрізняються між собою баченням того, “як” щось підлягає визнанню або “що саме” підлягає визнанню.

Рівні та форми визнання по Акселю Хоннету

Способи визнання	Об'єкти визнання		
	Індивідуальні (конкретні потреби)	Персональні (формальна автономія)	Суб'єктивні (індивідуальна особливість)
Інтуїція (афективний)	Сім'я (любов)		
Концептуальний (когнітивний)		Життя в суспільстві (закон)	
Інтелектуальна інтуїція (афекти, які стали раціональними)			Держава (солідарність)

Залежно від того, які саме чинники підлягають визнанню (індивідуальні – конкретні потреби, персональні – формальна автономія, і суб'єктивні – індивідуальні особливості), він виділяє наступні позиції життя людини в соціумі, такі як сім'я, цивілізоване співтовариство і статусне становище. Визнання тут виявляється одним з основних умов таких явищ, як любов, закон і солідарність [11, с. 25]. Ці умови і визначають нормальну соціальну взаємодію існування та організації суспільства як такого. Одночасно це – основні умови і механізми успішної інтеріоризації індивідами соціальних норм.

Хоннет також надає феномену визнання моральний відтінок; він говорить про те, що визнання стає основою для самоповаги і такого поняття як “людську гідність”. Він пише наступне: “Те, що ми повинні надавати кожній людині – це визнання і повагу його статусу як людини, яка може діяти на свій власний розсуд; як незалежний автор політичних і моральних законів, для яких ця особа є суб'єктом” [11, с. XV].

Тому, визнання однією людиною іншого, що знаходиться з ним у рамках однієї соціальної групи, стає запорукою солідаризації суспільства, в рамках цих груп, є чинником гармонійної та продуктивної взаємодії. А також, впливає на більш злагоджену взаємодію з іншими соціальними групами.

На протигагу визнанню існує – невизнання, або взагалі його відсутність. У такому випадку втрачається

нормативність як щось загальнообов'язкове і як узгоджена інтеракція осіб у межах соціуму. Ось як про це пише Чарльз Тейлор: “Невизнання або неправильне визнання може завдати шкоди, може бути формою гноблення, заключаючи людину в хибний, спотворений і звужений спосіб буття” [9, с. 29]. Відсутність визнання може привести до таких явищ, як зневага, пригнічення і навіть дискримінація (за будь-якою ознакою). Як наслідок, невизнаним індивідам буде притаманна відчуженість і зневага до самого себе. Тому, як зазначає Тейлор, “належне визнання – це не просто люб'язність, яку ми проявляємо відносно людей, воно являється життєво необхідною людською потребою” [9, с. 30]. Як бачимо, Тейлор впритул підійшов до теми інтеріоризації, хоча і оцінює її успішність більш в етичних категоріях.

Таким чином, інтеріоризація особистістю соціальних норм є не тільки найважливішою складовою її соціалізації та соціальної адаптації, а й – через її розгляд крізь призму процесів визнання – розкривається глибока комунікативна природа інтеріоризації, яку ще потрібно належним чином досліджувати.

Список використаних джерел

1. Адаптація // Словник–довідник педагогічних і психологічних термінів / В.М. Глазиріна, Т.М. Деалтов, А.І. Кузьмінський, Л.І. Прокопенко; А.І. Кузьмінський (ред.); Черкаський держ. Ун-т ім. Богдана Хмельницького. – Черкаси: ЧДУ, 2002. – С. 6.
2. Вебер М. Государство і суспільство / Макс Вебер; Пер. з нім. М.Кушнір. – К.: Всесвіт, 2013. – 1112 с.
3. Габермас Ю. Філософський дискурс Модерну / Юрген Габермас; Пер. з нім. та комент. В.М. Купліна. – К.: Четверта хвиля, 2001. – 424 с.
4. Інтеріоризація // Філософський енциклопедичний словник / Гол. редкол. В.І. Шинкарук. – К.: Абрис, 2002. – С. 247.
5. Інтеріоризація // Філософський словник / За ред. В.І. Шинкарука. 2 вид., перероб. і доп. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1986. – С. 238.
6. Лукашевич Н.П. Теория социализации как методологическая основа социальной работы с молодежью / Н.П. Лукашевич // Молодежная политика: опыт, проблемы, перспективы. – К., 1992. – Ч.1. – С. 84–85.
7. Мартюшов В.Ф. Социальная релевантность адаптации / В.Ф. Мартюшов. – Тверь: ТГТУ, 2005. – 104 с.
8. Милославова И.А. Адаптация как социально-психологическое явление / И.А. Милославова // Социальная психология и философия / Под ред. Б.Ф. Парыгина. – Л., 1973. – Вып.2. – С. 111–120.
9. Тейлор Ч. Мультикультуралізм і “політика визнання” / Чарльз Тейлор; пер. з англ. Р.Й. Димерця. – К.: Альтерпрес, 2004. – 172 с.
10. Шибутани Т. Социальная психология / Т.Шибутани; Пер. с англ. В.Б. Ольшанского. – М.: Прогресс, 1968. – 535 с.
11. Honnet A. The Struggle for Recognition / Axel Honnet; translated by Joel Anderson. – Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 1996. – 237 p.
12. Recognition and Power / Axel Honnet and the Tradition of Critical Social Theory / Bert van den Brink and David Owen (Ed.). – Cambridge University Press, 2007. – 415 p.

References

1. Adaptacija // Slovnyk–dovidnyk pedagogichnyh i psyhologichnyh terminiv / V.M. Glazyrina, T.M. Dealtov, A.I. Kuz'mins'kyj, L.I. Prokopenko; A.I. Kuz'mins'kyj (red.); Cherkas'kyj derzh. Un-t im. Bogdana Hmel'nyc'kogo. – Cherkasy: ChDU, 2002. – S. 6.
2. Veber M. Gosudarstvo i suspil'stvo / Maks Veber; Per. z nim. M.Kushnir. – K.: Vsesvit, 2013. – 1112 s.
3. Habermas Ju. Filososfs'kyj dyskurs Modernu / Jurgen Habermas; Per. z nim. ta koment. V.M. Kuplina. – K.: Chetverta hvylja, 2001. – 424 s.
4. Interioryzacija // Filososfs'kyj encyklopedychnyj slovnyk / Gol.

redkol. V.I. Shynkaruk. – K. : Abrys, 2002. – S. 247.

5. Interioryzacija // Filososfs'kvi slovnyk / Za red. V.I. Shynkaruka. 2 vyd., pererob. i dop. – K. : Golov. red. URE, 1986. – S. 238.

6. Lukashevich N.P. Teorija socializacii kak metodologicheskaja osnova social'noj raboty s molodezh'ju / N.P. Lukashevich // Molodezhnaja politika: opyt, problemy, perspektivy. – K., 1992. – Ch.1. – S. 84–85.

7. Martjushov V.F. Social'naja relevantnost' adaptacii / V.F. Martjushov. – Tver': TGTU, 2005. – 104 s.

8. Miloslavova I.A. Adaptacija kak social'no-psihologicheskoe javlenie / I.A. Miloslavova // Social'naja psihologija i filosofija / Pod red. B.F. Parygina. – L., 1973. – Vyp.2. – S. 111–120.

9. Tejlor Ch. Mul'tykul'turalizm i "polityka vyznannja" / Charl'z Tejlor; per. z angl. R.J. Dymercja. – K. : AI'terpres, 2004. – 172 s.

10. Shibusani T. Social'naja psihologija / T.Shibutani; Per. s angl. V.B. Ol'shanskogo. – M. : Progress, 1968. – 535 s.

11. Honnet A. The Struggle for Recognition / Axel Honnet; translated by Joel Anderson. – Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 1996. – 237 p.

12. Recognition and Power / Axel Honnet and the Tradition of Critical Social Theory / Bert van den Brink and David Owen (Ed.). – Cambridge University Press, 2007. – 415 p.

Gangal A. V., depchief of faculty, Military institute of telecommunications and informatization of the State university of telecommunications (Ukraine, Kyiv), gileya.org.ua@gmail.com

An interiorization of social norms as composed socialization of the personality and a condition of success of its recognition

In article difficult interdependence of processes of socialization, social adaptation and an interiorization is analysed. It is offered to add a traditional approach to this perspective from positions of the theory of social action with approach from positions of the theory of social communication. The important value gets understanding of an interiorization of social norms as critically dependent on recognition procedures.

Keywords: interiorization, socialization, social adaptation, social norms, social values, recognition, personality.

Гангал А. В., заместитель начальника факультета, Военный институт телекоммуникаций и информатизации Государственного университета телекоммуникаций (Украина, Киев), gileya.org.ua@gmail.com

Интерииоризация социальных норм как слагаемая социализации личности и условие успешности ее признания

Проанализирована сложная взаимозависимость процессов социализации, социальной адаптации и интерииоризации. Предложено дополнить традиционный подход к этой проблематике с позиций теории социального действия подходом с позиций теории социальной коммуникации. Важное значение приобретает понимание интерииоризации социальных норм как критически зависимой от процедур признания.

Ключевые слова: интерииоризация, социализация, социальная адаптация, социальные нормы, социальные ценности, признание, личность.

* * *

УДК 1:316.3

Попова І. В.
кандидат технічних наук, доцент,
Національний університет харчових технологій
(Україна, Київ), gileya.org.ua@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В СИСТЕМІ РИНКОВИХ ВІДНОСИН

Реалізація моделі екобезпечного розвитку відбувається лише за умов високої економічної культури та ділової активності; актуальним стає принцип екологізації підприємництва, однак, сучасні ринкові реалії України екологічну складову підприємництва фактично зводять нанівець; в Україні ще не сформувалася національна система екологічного управління в її європейській цілісності державного, громадського і корпоративного (бізнесового) екологічного менеджменту; державна система управління у галузі охорони навколишнього природного середовища до підприємництва має, на жаль, лише дочірнє значення; держава фактично монополізувала екологічну відповідальність, що призвело до послаблення відповідальності конкретних природокористувачів, насамперед, суб'єктів господарювання та власників землі і основних фондів; система "природа – виробництво – екологічна культура і безпека життєдіяльності" потребує радикальної модернізації.

Ключові слова: людина, культура, виробництво, ринок, екологія, екологічна безпека, виховання.

Констатуючи перехід до ринкових відносин як даність, як єдиний можливий шлях розвитку суспільства, деякі дослідники далеко не завжди усвідомлюють всі позитивні та негативні чинники ринкової економіки, насамперед її загрози для екобезпечного розвитку та можливості їх мінімізації. Як зазначає С. М. Сокол: "Ми часто повторюємо вислів, що Україна перебуває в "перехідному періоді", але розуміння того куди ми переходимо буває найрізноманітнішим. Реформатори нашої економіки, як правило, говорять про перехід до ринку, а ідеальним станом економіки, до якого варто було б прагнути, вважають той, що існує в розвинутих країнах Заходу. Але справа в тому, що сам Захід, його економічні і соціальні відносини швидко змінюються. І те, що декому здається ідеальним, може виявитися надбанням минулого. А це істотно впливає на всю світову ситуацію, на взаємовідносини розвинутих країн та країн, що розвиваються, створює не тільки нові можливості, але й нові складні проблеми. Пошук Україною власного шляху в світову співдружність народів має бути співзвучним до проблем сьогодення, віддзеркалювати насушливі питання її економічного, політичного, культурного буття, зумовлені менталітетом народу, його характером, психологією, інтелектуальним потенціалом" [1, с. 4]

Активізація подальших ринкових перетворень потребує опрацювання нової моделі господарювання, що відповідатиме еколого-економічній структурі національної економіки. Особливо гостра ця проблема у сфері природокористування, де існують різноманітні обмеження, найчастіше об'єктивного характеру, що й визначає масштаби та пропорції господарського освоєння природно-ресурсної бази соціально-економічного розвитку [2, с.154]. Як зазначає О. Веклич, об'єктивний аналіз екологічної ситуації, що склалася в Україні, свідчить про стійке загострення взаємовідносин суспільства і природного середовища. Парадоксально, але зубожіння народу, погіршення соціальних і екологічних умов проживання відбувається за наявності значного природно-ресурсного потенціалу країн [3, с. 95]

Необхідність згладжування екологічних суперечностей актуалізувалась у зв'язку з тотальною індустріалізацією виробничих відносин та неможливістю підмінити наукоємними технологіями природно-ресурсний фактор соціально-економічного розвитку. Отже, соціально-економічне піднесення супроводжується додатковим залученням природних ресурсів до господарського обороту, що підриває баланс в еколого-економічних системах і прискорює процеси виснаження та вичерпання запасів окремих складових природного капіталу [2, с. 154]

Якщо розглядати теоретико-методологічні витоки екобезпечного розвитку, то головним принципом є те, що перехід до екологічно збалансованих моделей виробництва і споживання полягає в ліквідації залежності між економічним ростом і деградацією навколишнього середовища за рахунок підвищення ефективності використання природно-ресурсного потенціалу кожного регіону, удосконалення організаційно-економічної системи управління виробництвом і т.п. Усвідомлення необхідності